

PEDAGOGIKA FANINING SHAXS RIVOJLANISHI, TARBIYASI VA KAMOLOTIDA TUTGAN O'RNI

*Farg'ona shahar kasb- hunar maktabi
Davlat va huquq fani o' qituvchisi
Namunaxon Umarovna Ergasheva
Maxsus fan o' qituvchisi
Karimova Sarvinoz Shavkatjon qizi
Maxsus fan o'qituvchisi
Mirzaqulova Iroda Nabiyevna*

Annotatsiya: Ushbu maolada pedagogika fanining muhim metodologik muammolaridan shaxsning (bolaning) rivojlanishida pedagogika fanining o'rni, bolaning tarbiyasi, kamolotining pedagogika faniga bog'liqligi, shaxs kamolotida ijtimoiy muhitning ta'siri, shaxsning tarbiyasi va kamolotning o'zari janbarchasligi va pedagogikaning shaxsning aqliy va irodaviy jarayonlarga ta'siri haqida qisqach malumot beriladi.

Kalit so'zlar: Pedagogika, ruhiy, shaxs, aql, idrok, diqqat, harakat, fe'l-atvor, rivojlanish, tarbiya, kamolot, sotsial.

Pedagogika fanining muhim metodologik muammolaridan biri bu shaxs tarbiyasi va uning rivojlanishi muammosi hisoblanadi. O'sib va rivojlanib boruvchi inson tarbiya obyektini hisoblanadi. Butun hayoti davomida insonning rivojlanish jarayoni davom etaveradi. Bu jarayonda u turli o'zgarishlarni, jismoniy, ruhiy, niqdor va sifat o'zgarishlarni o'z boshidan kechirib boradi. Insonda bo'ladigan jismoniy o'zgarishlarga - bo'yining o'sishi, vaznining og'irlashib borishi, suyak va mushak tizimlarining, ichki a'zolari va asab tizimining o'zgarib borishi kiradi. Ruhiy o'zgarishlar esa uning aqliy rivojiga aloqador bo'ladi va insonda ruhiy sifatlarning shakllanib borishi, unda hayot uchun zarur bo'lgan sotsial sifatlarning tarkibi topishi hisoblanadi.

Odam bolasining rivojlanishi - bu muhim jarayon sanaladi. Ma'lumki, hayot davomida inson jismoniy va ruhiy tomondan o'zgarib boradi. Lekin bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Bola mana shu yillarda ham jismoniy, ham ruhiy jihatdan o'sishi, o'zgarishi tufayli shaxs sifatida kamolga yetadi, bunda berilayotgan tarbiya maqsadga muvofiq ta'sir etishi natijasida bola jamiyat a'zosi sifatida kamol topib, murakkab ijtimoiy munosabatlar tizimida o'ziga munosib o'rin egallaydi. Odamning munosabatlari doirasiga kishilar bilan aloqasigina emas, balki tabiatga, hayotga bo'lgan munosabatlari ham kiradi. Mana shu xil ko'p qirrali aloqalar va munosabatlar zaminida har bir shaxs o'z qobiliyati va qiziqishini, o'z bilimi

va uquvini namoyon qiladi, o'z ishiga, vazifasiga, burchiga, xalqiga, Vataniga, o'z-o'ziga bo'lgan munosabatlarini ifodalaydi. Tabiiyki, shaxsdagi bu fazilatlar faqat tarbiyaning mahsulidir.

Pedagogikada «Shaxs» tushunchasi «Inson» tushunchasidan farqli o'laroq, insonning ijtimoiy xususiyatlarini anglatadi. Yangi jamiyat boshqa odamlar bilan muomalada bo'lishi, munosabat o'rnatishi natijasida shakllanib boradigan sifatlarni bildiradi. Inson ruhiy xususiyatlarining rivojlanishi (aql, idrok, diqqat, harakat va h. k.), hayotda o'z o'mini topa olishi, uning Vatan, xalqning ravnaqi yo'lida og'ishmay, e'tiqod bilan xizmat qilishi, imonli bo'lishi insonni shaxs darajasiga ko'taradi. Bunday sifatlarning ro'yobga chiqishi tarbiyaga bog'liq bo'ladi.

Bolaning kamolotiga, ruhiy atiga, fe'l-atvori shakllanishiga qanday omillar ta'sir etadi? Bola tarbiyasiga, uning shakllanishiga biologik omil, ijtimoiy omil va tarbiya ta'sir etadi. Bu muammo pedagogikada avvaldan munozaraga sabab bo'lib kelayotgan masala hisoblanadi. Ko'p asrlik shu munozara zaminida bir-biriga qarama-qarshi ikki nuqtayi nazar vujudga keldi. Ulardan bir toifasi odam bolasining shaxs sifatida rivojlanishida tabiiy - biologik omillar hal qiluvchi rol o'ynaydi deb biladilar. Ularning fikricha, bola ona qomidalik vaqtida avlodajdodlardan o'tgan tug'ma xususiyatlariga rivojlanadi. Bu nuqtayi nazar tarafdorlari tarbiyaning rolini cheklab qo'yadilar. Bu nuqtayi nazar fanda biologik yo'nalish deb nomlanadi. Ularning vakillari Aristotel, Platonlarning fikrlaricha, taqdir, tole har kimning hayotidagi o'mini, mavqeyini avvaldan belgilab bergan.

Bola kamolotida ijtimoiy muhit ham muhimdir. Chunki ishlab olingan munosabatlari va ularni tartibga solib turadigan ijtimoiy qonun-qoidalar kiihiga alohida ta'sir qiladi. Ijtimoiy aloqa, ya'ni insonlararo o'zaro munosabat natijasida odam bolasi "hayotga va mahnatga tayyorlanadi, kerakli tajriba va bilimlarni egallaydi. Inson kamolotiga ijtimoiy muhitning ta'siri turli tarixiy davrda turlicha bo'ladi, turli sotsial guruhlarga ham turlicha ta'irlar bo'ladi, Shunday ekan, hozirgi zamon pedagogika fani muhitga, uning inson rivojlanishidagi ta'sirining roliga alohida e'tibor beradi. Muhit tuahunohaiiga kladigan ijtimoiy hayot voqealarining shaxsga ta'irlar g'oyat muhim akanligini ko'rsatadi va ijtimoiy muhit abadiy ekan, o'zgaruvchan deb qaraydi. Shuning uchun muhit inson taqdirini belgilab beradigan omil deb hisoblanmaydi. Ammo uning ta'siri ham rad etilmaydi.

Tarbiya muhit kabi inson kamolotiga ta'sir etuvchi tashqi omillardan hisoblanadi. Tarbiyaning xususiyati shundaki, u aniq maqsadni ko'zlab, insonda ijobiy fazilatlarni tarkib toptirish yo'lida tarbiyachi rahbarligida muntazam amalga oshirib boriladi. Ammo tarbiya ta'sirining kuchi va uning natijasi irsiyat va muhit kabi omillarning hamkorligi bilan belgilanadi. Inson kamoloti irsiyat yo'li bilan orttirilgan va tabiiy layoqatlar bilan belgilanib qolmay, balki butun hayoti davrida uni qurshab olgan voqelik ta'sirida orttirgan xususiyat va sifatlarni bilan ham belgilanadi. Shubhasiz,

tarbiya odamning ko'zi, sochi, terisining rangiga, uning badani tuzilishiga ta'sir eta olmaydi, lekin jismoniy taraqqiyotga ta'sir etishi mumkin. Chunki maxsus tashkil etilgan jismoniy mashqlar orqali bolaning salomatligi mustahkamlanadi va chiniqtiriladi. Insonning tabiiy qobiliyati faqat tarbiya orqali, uni ma'lum bir faoliyat turiga jalb qilish orqali rivojlanishi mumkin.

Ma'lumki, bola layoqatini rivojlantirish, uni qobiliyatga aylantirish va hayotga mos holda o'stirish uchun mehnatsevarlik va ishchanlik kerak. Mehnatsevarlik va muttasil o'tirib ishlash kabi fazilatlar faqat tarbiya natijasida orttiriladigan fazilatlardir. Garchand inson kamolotiga ta'sir etadigan omillar bir qancha bo'lsa ham, lekin maxsus tarbiya muassasalarida tarbiyachi rahbarligida amalga oshiriladigan tarbiya jarayoni yetakchi hisoblanadi. Chunki birinchidan, tarbiya ta'sirida turli fazilatlar o'zlashtiriladi va bilim, ma'lumot egallanadi, mehnat va texnik faoliyat bilan bog'liq ko'nikmalar, malakalar ham maxsus uyushtirilgan tarbiya orqali hosil qilinadi.

Ikkinchidan, tarbiya tufayli tug'ma kamchiliklarni ham o'zgartirib, shaxsni kamolga yetkazish mumkin. Masalan, ko'rlar, garanglar ham o'qitilib, sog'lom kishilar qatori hayotga tayyorlanadi. Uchinchidan, tarbiya yordamida muhitning salbiy ta'sirini ham yo'qotish yoki bartaraf qilish mumkin. To'rtinchidan, tarbiya doimo kelajakka qaratilgan maqsadni belgilaydi. Shu tufayli, u shaxsning kamolga yetishini tezlashtiruvchi rol o'ynaydi. Inson kamol topishida maktabning ahamiyati katta. Bolalar maktabga qadam qo'yar ekan, ular o'quv mehnati bilan band bo'ladilar. Bolalar maktabda fan asoslarini egallash bilan birga, ularda sekin-asta ilmiy dunyoqarash shakllanib boradi. O'qituvchi-tarbiyachilarning rahbarligida insonga xos bo'lgan yuksak fazilatlarni egallaydilar. Tarbiyaviy ishlarni reja asosida tashkil etish bolani tarbiyalashda oilaga har vaqt yordam ko'rsatadi. Tarbiyachi o'z tarbiyalanuvchisining oilaviy sharoitidan xabardor bo'lishi, pedagogik maslahatlarga, yordamga muhtoj bo'lgan oilalarga yordam berishi muhim. Tarbiyachi uchun bolab bo'sh vaqtini kimlar bilan o'tkazayotgani va nimalar bilan mashg'ul bo'layotgani ahamiyatsiz emas. Chunki o'z holiga tashlab qo'yilgan bola ko'channing salbiy ta'siriga berilib ketishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish kerakki, inson faqat faoliyatda rivojlanadi, undan taahqarida rivojlanish yo'q. Bola juda yoshligidan boshlab kattalar yordamida tashqi muhit bilan turli xil aloqada bo'ladi. Maktab yo'lidagi bu aloqalar o'qish va shu bilan bog'liq bo'lgan boshqa faoliyat bilan bog'lanadi va bular rivojlanish uchun manba sanaladi. Pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat shaxsning aqliy va Irodavly rivojlanishiga ta'sir etadi. Demak, bola ulg'aygan sari uning aqliy faoliyati ham shakllana boradi va o'zaro munisabati o'zgaradi va buning ta'sirida bola kamoloti ham yangi yuqoriroq bosqichga ko'tariladi. Umuman, pedagogik jihatdan to'g'ri uyushtirilgan har qanday faoliyat bola shaxsining aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy va

irodaviy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Rahbarlik qilinmagan faoliyat esa blryoqlama yoki salbiy ta'sir etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Toshkent, 2019, O'zbekiston NMIU.
2. O 'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni, 23.09.2020.
3. Современная педагогика: актуальные вопросы, достижения и инновации: сборник статей II Международной научно-практической конференции. Пенза, МЦНС «Наука и просвещение», 2016
4. X.Ibragimov, Sh.Abdullayeva «Pedagogika nazariyasi», (darslik). T., «Fan va texnologiya», 2008